

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-91-4-22>

ГОЛОВНІ УБОРИ ТА АКЕСУАРИ ВОЛИНЯН СЕРЕДИНИ XVI СТОЛІТТЯ

Тарасюк М. Ю.

аспірантка кафедри історії

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Георгія Сікорського»

м. Київ, Україна

Дослідження гардеробу наших прашурів не лише сприяє розумінню модних тенденцій у тому чи іншому регіоні у певний відрізок часу, як-от за часів Великого князівства Литовського (далі – ВКЛ), але й містить у собі відповідь на питання яким було матеріальне становище представника певного соціального стану та свідчить про прояв особистісних вподобань середньовічної людини через використання тих чи інших елементів власного гардеробу. За побутованням у суспільстві певних головних уборів та аксесуарів маємо змогу простежити довготривалі місцеві традиції у конкретному регіоні. У даному випадку, на Волині. Актуальність роботи обумовлена недостатнім ступенем дослідження на сьогоднішній день гардеробу волинян нешляхетного походження – міщан та селян – що, як підкреслює В. Безпалько [4, с. 58] щодо останніх, часто здаються нам бідними, а їхнє вбрання та аксесуари – одноманітними та дешевими.

Гардероб волинян (у тому числі й головні убори та аксесуари) розглядається у доробках таких науковців як В. Безпалько [2; 3; 4], Г. Стельмашук [6], нариси котрих, хоч і стосуються здебільшого другої половини або кінця XVI ст., містять декотру інформацію про сформовані види одягу та головних уборів у більш ранні часи. Наше дослідження не передбачає етнологічної розвідки, а є спробою з'ясування різноманіття головних уборів та аксесуарів, доступних волинським міщанам та селянам та наявності особистісних вподобань у формуванні власного образу.

Варто зазначити, що головні убори як жіночого, так і чоловічого гардеробу, могли шити як з місцевих тканин та хутра, забезпечуючи їх доступність простому населенню, так і з імпортованих матеріалів, що підвищувало вартість виробу. Теж саме стосується і аксесуарів: ремнів, сумок для грошей, намиста, пернів тощо.

Серед чоловічих уборів найбільш розповсюдженими та можливими для реконструкції були шапки. Матеріал для виготовлення був різноманітним: шили з куниці, соболев, шкіри коня, обшивали лисячим чи баранячим хутром. Про шапку, пошиту з куниці, згадано в заяві про

обкрадання Сивицького в помісті Рудці у 1561 році [5, с. 172]. Такі шапки з куніци, на нашу думку, були доступні для простих селян і міщан, адже ця тварина була поширена по всій Волині, а тому її хутром навіть сплачували податки. Натуральний колір такого убору був коричневим. Оскільки ще у 1501 р. лучани сплачували ординщину у розмірі «сорок соболей» [1, с. 343] (тварина у той період часу ще була представлена на теренах України), хутро могло використовуватися як для пошиття верхнього одягу, так і для головного убору, хоча її вартість, припускаємо, була значно вищою, оскільки кількість соболів могла бути незначною. Заможні чоловіки мали у своєму гардеробі шапки-шлики з гострим чи опуклим наголовком з дорогого хутра чи тканини, про що зазначає дослідниця Г. Стельмащук [6, с. 901]. Про те, що шапки носили усі, свідчить, зокрема, скарга 1561 р. до Луцького замкового уряду, де у семи осіб обібрали по шапці, як свідчили Василь Семашко і Гаврило Бокей [5, с. 182-183]. У декотрих з постраждалих чоловіків був головний убір, обшитий куніцею. Одну з шапок було оцінено у сім грошей, іншу шапку з хусткою – у десять, а третій убір та пояс – у вісім грошей, що мусило б свідчити про залежність цієї вартості від якості та матеріалу виготовлення. У 1565 р. під час огляду возу острозького купця Івана Плєскача було описано шапки чорні і темно-червоні з ковпаками [7, с. 112].

Дещо пізніша згадка міститься у судовій справі за 1580 рік, яка свідчує існування чоловічих баранячих шапок: «...шапку чорньую, за пять грошей купленую» [8, с. 328]. Припускаємо, що такий різновид головного убору існував і за доби ВКЛ.

Іншим різновидом шапки була «кучма». Є згадка про виготовлену з коня кучму, що належала Євхиму Дуброві у січні 1561 року, а, отже, цей убір був достатньо теплим для зими [5, с. 201]. Євхим був радником у Дубні і, хоч й не згадується як пан, але з опису украдених у нього речей зрозуміло, що його матеріальне становище було добрим.

Жіночі убори широкого вживання були представлені хустками, чепцями, а інколи – й шапками. Цікавою, на нашу думку, є згадка про два чепці [5, с. 258] – основний жіночий убір, у який зашнуровували волосся заміжні. Згадка про хустки міститься у багатьох заявах про крадіжку. Наприклад, у луцького міщанина Василя Лукашевича у 1561 році [5, с. 155]. Хоча зустрічаються випадки крадіжки хустки у чоловіка, як то сталося з любецьким урядником Криштофом Воине [5, с. 172]. Однак, ймовірніше всього, у цьому випадку йдеться про місткість для грошей. У святкові дні жінки могли ходити вулицями з непокритою головою [6, с. 904].

На нашу думку, аксесуари використовували для відзначення свого статусу, з естетичних уподобань та з практичних міркувань. Саме тому носіння тих чи інших аксесуарів було притаманним не лише вищим верствам суспільства, але й міщанам та селянам – для підкреслення

свого матеріального благополуччя. Вони були представлені поясами, гудзиками, перстнями, намистом, різноманітними видами сумок. Лікар Влох, наприклад, у заяві про крадіжку згадував два золоті перстні з дорогоцінними каміннями: «Один диаман и два рубины, которые мне коштываль сорок талереи», а також перстні з коштовним камінням за 30 талерів [8, с. 137], що свідчить про прибутковість його професійної діяльності. У місті Рівному серед поховань було знайдено перстні з кольорових металів, медальйони, намисто і сережки [9, с. 102]. Знайдені приклади намиста, виготовлені з кольорового скла [9, с. 153], говорять про доступність такої прикраси небагатим верствам населення, але, у той же час, свідчать про прагнення тогочасної людини виглядати привабливо.

Надзвичайно популярними серед чоловіків були пояси для носіння зброї чи грошей. Маємо згадку, датовану 1560 р., про вкрадений у Васка Кучевича пояс із ножами тощо [5, с. 149, 322]. У іншій справі про крадіжку описуються пояс із вачком (для носіння грошей) та пояс із калиткою [5, с. 183], ймовірно все, з металевою застібкою, у Криштофа Воине.

Існувало різноманіття чоловічих сумок для грошей. Найчастіше у джерелах згадується «мошонка», хоча, як зазначає В. Безпалько, побутує і скорочене найменування «мошна» [2, с. 567]. Так, у підданого Раиского у 1561 р. украли «мошонку с полчвартма гршми», а у його колеги Сивицького – більший оксамитовий мішок з копою грошей [5, с. 172]. Зустрічається назва «сумка з пензями», що її украли у Заборолі [5, с. 156] чи пояс з вачком, про який зазначалося вище.

Отже, головні убори та аксесуари міщан та селян Волині у середині XVI ст. були різноманітними: шапки з куниці, соболів, шкіри коня, баранячої вовни чи обшиті лисом, шапки-шлики, чіпці, жіночі хустки тощо. Серед аксесуарів побутували намиста, перстні, пояси для носіння грошей та зброї, а також різні види сумок – сумки, вачки, мошни, мішки тощо. З'ясовано, що вироби могли бути різноманітних кольорів, оздоблення, матеріалу виготовлення і, як результат, різної вартості, що давало можливість міщанам та селянам сформуванати гардероб за власним вподобанням у доступній їм цінній категорії. Більше того, наявність різноманіття аксесуарів та головних уборів у гардеробі однієї й тієї ж людини свідчило про її аж ніяк не злиденне майнове становище у більшості випадків, а також і мало підкреслити сам факт існування достатку.

Література:

1. Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией. Том I (1340-1506). С-Пб: Тип. II Отделения Собственной Е. И. В. Канцелярии, 1846. 428 с.

2. Безпалько В. Аксесуари одягу для носіння грошей у населення Волині в останній чверті XVI ст. (за актовими джерелами). *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Збірка наукових праць*. Київ: Інститут історії України, 2013. С. 566-577.
3. Безпалько В. Матеріали виготовлення верхнього одягу селян українських селян другої половини XVI-XVII ст. (за актовими джерелами Волині). *Ukraina Lithuanica: студії з історії Великого князівства Литовського*. Київ – Кам'янець-Подільський, 2017. Т. IV. С. 232-247.
4. Безпалько В. Селянський святковий одяг на Волині останньої третини XVI ст. за актовим матеріалом. *Україна і Велике князівство Литовське в XIV–XVIII ст.: політичні, економічні, міжнаціональні та соціокультурні відносини у загальноєвропейському вимірі: тези доп. III Міжнар. наук. конф. (16-19 жовтня 2013)*. Київ, 2013. С. 58-59.
5. Луцька замкова книга 1560-1561 рр./ Підгот. до вид. В. Мойсієнко, В. Полішук. Луцьк, 2013. 733 с.
6. Стельмашук Г. Вбрання на Волині у XIV – XVIII століттях і побутування окремих його компонентів у селян до середини XX ст. *Народознавчі зошити*. 2017. № 4 (136). С. 896-913.
7. Торгівля на Україні, XIV – середина XVII століття: Волинь і Надніпрянщина / Упорядн. В. Кравченко, Н. Яковенко. Київ, 1990. 408 с.
8. Українське повсякдення ранньомодерної доби: збірник документів. Вип. 1: Волинь XVI ст. НДІ укр-ва МОН України, ЦЦА України, ГО «Центр досліджень та відродження Волині». Київ, 2014. 776 с.
9. Чекурков В. Дисертація. Міста на території Луцького повіту Волинського воєводства другої половини XIV – першої половини XVII століть. Рівне, 2018. 375 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Chekurkov_Vasyl/Mista_na_terytorii_Lutskoho_povitu_Volynskoho_voievodstva_druho_i_polovyny_XIV_pershoi_polovyny_XVII.pdf? (дата звернення 10.09.2020)